

Ὁ σύγχρονος τοῦ Γρηγορίου ἐκκλησιαστικὸς λόγιος καὶ ἱστορικὸς Σέργιος Μακρᾶϊος στὴν Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία (1) τοῦ ὄχι μόνον κρίνει ἀσπληρὰ τὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ Γρηγορίου καὶ τὴν περιγράφει τέτοια πὺ εἶτανε πραγματικά, μὰ καὶ καυτηριάζει τὴν πράξη του νὰ πλαστογραφίση τὸ ὄνομα τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, βάλλοντάς του στὸ βιβλίο ποῦ ἔγραψε, ἐνάντια στὶς νέες δημοκρατικὲς καὶ ἐθνικιστικὲς ιδέες τοῦ Ρήγα καὶ τῶν ὁπαδῶν του.

Ἀκοῦστε τί γράφει ὁ Μακρᾶϊος πὺ πρέπει νὰ σημειώσουμε δὲν εἶταν νεωτεριστὴς μὰ ὑπερσυντηρητικὸς.

«Κατὰ τούτων οὖν ἀρχομένου τοῦ ἐννενηκοστοῦ ὀγδοῦ ἠθέλησε δῆθεν ζῆλον ἐπιδείξασθαι. Ἐγράφη μὲντοι καταπρασῶν εἰς τὸν σύνεγγυς βόθρον, δόξας πρὸς χάριν τῶν κρατούντων γράφειν, καὶ διεκδικεῖν σφίσι σπουδαζόμενα, ἀλλόκοτα καὶ ξένα μᾶλλον δ' εἰπεῖν ἀσεβῆ δόγματα δημοσιεύσας καὶ γὰρ ἀμαθούς καὶ χυδαίου ἐπιλαβόμενος συγγραφεύς, μηδαμῶς αὐτός οἷός τε ὢν κρίνειν τὰ γραφόμενα, δοκῶν μὲντοι πάντα εἰδέναι, φλήναφον ἀδολεσχίας μεστὸν πάσης ἀσεβείας προπετήσας τύποις ἐξέδωκε, καὶ τὸ διὰ κοινῆς συνδρομῆς νεωστὶ συσταθὲν παρὰ τὴν αὐτὴν τυπογραφεῖον, αὐτόθεν κατήσχυνε τῷ ρύτῳ καταμιάνσας τῆς ἀθέμου ταύτης ἀδολεσχίας, ἣν καὶ εὐπαράδεκτον συστήσαι βουλόμενος, πατρικὴν νοθεσίαν τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυρίου Ἀνθέμου ὑπέγραφε».

Ὁ πατριάρχης ἕμως Ἱεροσολύμων Ἀνθίμος, τάβαλε ὁ διάβολος καὶ δὲν πέθανε. Ὅσο κι' ἄν εἶταν βαρεῖα ἢ ἀρρώστεια πὺ τὸν ἔρριξε στὸ κρεβάτι, μπόρεσε καὶ σηκώθηκε. Φαντασθῆτε τὴν ἐκπληξὴ του ἅμα τοῦ πῆγαν τὴν «Πατρικὴ Διδασκαλία» τυπωμένη μὲ τὸ ὄνομά του. Ἐτριβε τὰ μάτια του. Νόμισε πῶς τοῦ ἦρθε κεραμίδα στὸ κεφάλι. Μαθὲς οὔτε συγγραφέας εἶταν, οὔτε τοῦ πέρασε ἀπὸ τὸ μυαλὸ νὰ ἀνακατευτῆ μὲ τέτοια πράγματα. Ὅχι γιατί εἶταν «φιλόπατρις», κάθε ἄλλο. Ὅλα τὰ γουρουνία μιὰ μύτη ἔχουν, λέει, πολὺ σοφὰ ὁ λαός. Κι' αὐτὸς σὰν καλόγερος τρανὸς πὺ εἶταν, δὲν μπορούσε παρὰ νὰ θέλῃ καὶ νὰ πιστεύει ὅ,τι ἠθελε καὶ πίστευε ἢ τάξη του καὶ τὸ ἰσνάφι του τὸ χαλογερικό. Ὁ Ἀνθίμος θύμωσε καὶ φουρλάτησε τὸ πιὸ πολὺ γιὰ τὸ φέρσιμο τοῦ Γρηγορίου νὰ πλαστογραφήση τὸ ὄνομά του τὴν ὥρα πὺ εἶταν ἐτοιμοθάτατος. Νὰ τί λέει ὁ Μακρᾶϊος γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό.

μὲ πλεῖστα παραδείγματα λαμπρῶς τὸ ἐρμηνεύει.
Κι' ὅποιος ἀλλοιῶς τὸ στοχαστεῖ εἶναι ἀπελπισμένος
καὶ φανερὰ παρὰ θεοῦ ἐγκαταλελειμένος.
Πάροικοι, παρεπίδημοι, πάντες ἐν τῷδε βίῳ
γιὰ τοῦτο μηδὲ ἔχομεν, μένουσαν πόλιν ὧδε
ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἀεὶ θερμῶς ἐπιζητῶμεν,
κι' ἄς ἔχομεν ὑπομονὴν νὰ τὴν ἀξιωθῶμεν,
Αὐτὰ ἄς τὰ φυλλάξῳμεν, θεὸν ἄς φοβηθῶμεν
καὶ εἰς τὸν Βασιλέα μας Σουλτάνο ὑποταχθῶμεν»

Στὸ ποίημα αὐτὸ ὁ Κοραῆς ἀπάντησε πάλι μὲ στίχους.

(1) Κοῖτα Κ. Σάθα : Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τομ. Γ', σ. 394.

«Νόσφ γὰρ τότε βαρυτάτη τοῦ ἀγιωτάτου καὶ σοφοτάτου αὐτοῦ πατριάρχου (Ἄνθιμου) παλαίοντος, καὶ εἰς θάνατον κατακείσθαι δοκοῦντος, τὴν ἰκοινοτέραν γνώμην παρακροῦσαι υπέλαβε, καὶ τὸν ἄδικον τοῦτον μῶμον προστρέψαι τῇ εὐσεβείᾳ τοῦ τοιούτου ἀνδρὸς κατετόλμησον (=ὁ Γρηγόριος) Ἄλλ' ἤνυσσε οὐδὲν ἢ πάντολμος αὕτη ραδιουργία. Ὅτε γὰρ μακαριώτατος ἔλεει Θεοῦ ἀναρραΐας, καὶ ἰδὼν ἐβδελύξατο, καὶ κατέπνυσε, νόθον καὶ ψευδεπίγραφον ἐπελέγξας τὸ ἄθεσμον ἐκεῖνο σχεδάριον...» (1)

Ὁ Κοραῆς, μόλις ἔπεσε στὰ χέρια του ἡ Π α τ ρ ι κ ῆ Δ ι δ α σ κ α λ ί α, ξέροντας ποιὸς ἔγραψε τὸ βιβλίον αὐτὸ καὶ ἀπὸ φόβο μὴ τυχὸν ἐπηρεάσῃ τοὺς ἄστυς καὶ εἰς λαϊκὰς μάζας, κάθησε κ' ἔγραψε ἄ ν τ α π ἄ ν τ η σ η μ ἔ τ ὸ ν τί τ λ ο Ὑ Δ ε λ φ ι κ ῆ Δ ι δ α σ κ α λ ί α (2).

Ὁ Κοραῆς μαζί μὲ ἄλλα γράφει καὶ τοῦτα στὸ κατηγορητήριό του:

«Υπερασπίζει καὶ δικαιολογεῖ τὴν τυραννίαν τῶν τούρκων ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου, θρηκεῖ τὴν κατάργησιν τῆς Πατρικῆς ἐξουσίας, ἀγκολὰ ρητῶς νὰ τὸ φανερώσῃ δὲν τολμᾷ καὶ τοὺς Γραικοὺς νὰ ὑποτάσσονται ἀλόγως εἰς τοὺς τυράννους σπουδάζει νὰ πείσῃ μὲ μαρτυρίας τῆς θείας Γραφῆς, τὰς ὁποίας ἡ παρεξηγεῖ ἢ κολοβάς φέρει εἰς τὸ μέσον, πατὰ τὴν συνήθειαν ὄλων τῶν αἰρετικῶν. Εἰς ὀλίγα λόγια ἡ «Πατρικὴ αὕτη Διδασκαλία» γέμνη τοσαύτας βλασφημίας, ἐναντίας εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον, εἰς τὴν ἱερὰν ἡμῶν θρησκείαν, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περὶ ἐλευθερίας δόξαν τῆς Ἄνατολ, Ἐκκλησίας, ὥστε εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ ἐγεννήθῃ ἀπὸ ἐγκέφαλον ἑνὸς ὀρθοδόξου καὶ συνετοῦ Πατριάρχου.

Οὐδεμίαν βέβαια βλάβην οἱ Γραικοὶ φοβοῦνται σήμερον ἀπὸ τοιοῦτον μωρὸν σύγγραμμα. Ἄλλ' εἶναι φόβος μήπως οἱ Εὐρωπαῖοι ἀναγνόντες αὐτὸ κατα τὴν συμπεράνουν ὅτι τοιαῦτα εἶναι ὄλων τῶν Γραικῶν τὰ φρονήματα. Ὅτι εἴμεθα ὄχι μόνον φαῦλοι, ἀλλὰ φίλοι τῆς δουλείας, ὄχι μόνον δέσμιοι, ἀλλ' ὅτι καὶ καυχώμεθα εἰς τὰ δεσμά, καὶ τὴν μαστίζουσαν ἡμᾶς χεῖρα τοῦ τυράννου μὲ ἀνδραποδῶδες σέβας ἀσπαζόμεθα».

Καὶ συνεχίζοντας θυμᾶται τὸ Ρήγα, ποὺ εἶταν πιά στὰ χέρια τῆς

(1) Κοῖτα καὶ ἀνωγύμου Βίος καὶ Πολιτεία Ἄνθιμου. 1854 σ. 46 καὶ Φ. Μιχαλόπουλου: Ρήγας Βελεστινλῆς Ἀθ. 1930. σ. 84. ὁ Μιχαλόπουλος, χωρὶς καμιά ἐπιφύλαξιν, ἀποκαλεῖ τὸ Γρηγόριον ἰν ἡ θ ι κ ο καὶ π λ α σ τ ο γ ρ ἄ φ ο. Καὶ ὁ σύγχρονος Villoison (Fabricii, Bibliotheca Graeca, ed. Harles. τόμ. XI σ. 564—65) γράφοντας στὸν Ἀρλέσιο παραδέχεται πῶς τῆς Πατρικῆς Διδασκαλίας δὲν εἶναι συγγραφεὺς ὁ Ἄνθιμος ἀλλὰ «κάποιος ἄλλος τουρκόφιλος!»

(2) Τυπώθηκε, χωρὶς τὸ ὄνομά του στὸ Παρίσι τὸ 1798. ὁ Κοραῆς ψάλλει τὸν ἀνοσβλλόμενον, στὸ σιγγραφέα ποῦ ἔγραψε τὴν ἀντιδραστικὴν φυλλάδα καὶ τὸν κατηγορεῖ γιὰ πλαστογράφο τονίζοντας πῶς ὁ συγγραφεὺς του «φαίνεται νὰ εἶνε ἐχθρὸς ἐπίσημος καὶ τοῦ γένους τῶν Γραικῶν, καὶ τῆς θρησκείας τῆν ὁποίαν οἱ Γραικοὶ πρεσβεύουσι σήμερον. Βλέπων τὸ κατὰ τῶν βαρβάρων τυράννων τῆς Ἑλλάδος μῖσος ἀύξανόμενον ἐπὶ μᾶλλον ἠθέλησε ὁ φιλότουρκος συγγραφεὺς (διάβαζε Γρηγόριος ὁ Ε΄. «νὰ κοιμήσῃ τὴν δικαίαν τῶν Γραικῶν ἀγανάκτησιν καὶ νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ ἀπὸ τὸ νὰ μιμηθῶσι τὰ σημερινα ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας κινήματα πολλῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης» σ. 26, 58.

αυστριακῆς Κυβέρνησης, καὶ ὀδηγούντανε στὸν τόπο τοῦ μαρτυρίου μαζί μὲ τοὺς συντρόφους του.

«**Ανάγκη** λοιπὸν εἶναι νὰ κηρύξωμεν εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην (ἀντιλέγοντες εἰς τὸ μωρὸν τοῦτο σύγγραμμα) ὅτι τὸ κατὰ τῶν τυράννων μῖσος εἶναι ριζωμένον εἰς τὰς ἡμετέρας καρδίας ὅτι τοῦ νὰ μὴν ἐλευθερωθῶμεν μέχρι σήμερον ἀπὸ τὸν ζυγόν, αἷτιον εἶναι ὄχι ἡ ἡμετέρα ἀνανδρία, ἀλλ' ἡ ζηλοτυπία πολλῶν Ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης, οἱ ὅποιοι κολακεύοντες ἀναισχύντως τὸν ἡμέτερον Τύραννον (=Σουλτάνον) βραδύνουςι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν.

Πρὸ ὀλίγα ἔτη τῆς Γερμανίας (=Αὐστρίας) ὁ Αὐτοκράτωρ, ἀγκαλὰ βασανιζόμενος ἀπὸ ὀδυνηρὰν καὶ θανάσιμον νόσον..... παρέδωκε ἀσπλάχνως εἰς τὸν τύραννον τῆς Ἑλλάδος ὀκτῶ Γραικοὺς, οἱ ὅποιοι ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας ἐζήτησαν ἡσύχως τὰ ἀρμόδια μέσα τοῦ νὰ φωτίσωσι, καὶ ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας νὰ ἐλευθερώσωσι τοὺς ἰδίους ὁμογενεῖς, Παρίστανται ἴσως ταύτην τὴν ὥραν δέσμιοι ἔμπροσθεν τοῦ τυράννου, οἱ γενναῖοι οὗτοι τῆς ἐλευθερίας μάρτυρες..... Ἄλλὰ τοῦ ἀθώου αἵματος ἡ ἔκχυσις αὕτη ἀντὶ τοῦ νὰ καταπλήξῃ τοὺς Γραικοὺς θέλει τοὺς παροξύνει εἰς ἐκδίκησιν. Ἡ Ἑλλὰς ὅλη μὲ τὰ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς παρακαλεῖ τοὺς ἐν Τεργεσίῳ πραγματευομένους (=ἐμπόρους) Γραικοὺς νὰ ἀφήσωσι εἰς ἐρήμωσιν τὴν πόλιν τοῦ ἀχαρίστου καὶ μισέλληνος Αὐτοκράτορος καὶ νὰ μετοικισθῶσιν εἰς τὰς νεωστὶ ἐλευθερωθείσας αὐτὰς Νήσους (ἐννοεῖ τὰ Ἐφτάνησα πού τὰ κατέλαβε ὁ γαλλικὸς στρατός), ὅπου χωρὶς κανένα φόβον προδοσίας εὐτυχεῖς καὶ ἐλεύθεροι δύνανται νὰ ζήσωσιν....».

Ὁ Κων. Σταμάτης ἐπίσης μ' ἓνα του πολιτικὸ φυλλάδιο (1) ἀπὸ τὸ Παρίσι. (Πρὸς τοὺς Ρωμαίους. Ὁ φιλόπατρις Ἐλευθεριάδης, τέτοιος εἶταν ὁ τίτλος του,) κατέκρινε τὸν ἀντιδραστικὸν πατριαρχικὸν καὶ ἀντεπαναστατικὸν λίβελλο. Μὰ καὶ στὴ Βιέννῃ βγῆκε ἄλλο φυλλάδιο μὲ τὸν τίτλο **Στοχασμοὶ ἐν ὅς Φιλέλληνο**ς—γραμμένο ἴσως ἀπὸ κάποιον σύντροφο τοῦ Ρήγα—πού προκάλεσε συζητήσεις μέσα στὴν ἐκεῖ ὁμοεὶκη κοινότητα καὶ σχόλια ὄχι κολακευτικὰ γιὰ τὸν Πατριάρχη Γρηγόριο.

Ὡστόσο, εἶνε γεγονός, πὼς ἀπὸ τὸν ἀμείλιχτο πόλεμο πού σήκωσεν ἐναντία στὸ Ρήγα τὸ Πατριαρχεῖο, κλονίστηκαν πολλῶν ρωμιῶν πραγματευτῶν οἱ πεποιθήσεις. Ὁ προδότης τοῦ Ρήγα, ὁ μεγαλέμπορος Οἰκονόμου, ἂν ἀπὸ τὸ ὠμὸ συμφέρον δὲν σπρώχτηκε στὴν προδοσία (γιατὶ εἶχε καὶ ὅττην Πόλην κατάστημα καὶ θὰ φοβούντανε μὴ τυχὸν χάσει τὰ ὑπάρχοντά του ἀπὸ τὸ μεγάλο σηκωμὸ τῶν ραγιαδῶν πού σχεδίαζε καὶ ὀργάνωνεν ὁ Ρήγας), τὸ δίχως ἄλλο, ἀπὸ τὴν ἀντεπαναστατικὴν προπαγάνδα τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Φαναριωτῶν ἐγένεν προδότης.

(1) J. Laire et Legrand : Documents inédits σ. 10.

Ακόμα καὶ ὅταν ὁ Ρήγας εἶταν στὴν αὐστριακὴ φυλακὴ, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ αὐστριακοῦ πρεσβευτῆ στὴν Πόλη Ριάτκηλ, ὁ Γρηγόριος εἶτανε «συνετοὺς ἱεράρχης πολέμιος τῶν γαλλικῶν (δημοκρατικῶν) ἀρχῶν καὶ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἐνδιαφερόμενος γιὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως»(1), καὶ φρόντιζε ὄχι γιὰ νὰ ἀπολυθοῦν ὁ Ρήγας καὶ οἱ σύντροφοί του ἀπὸ τὴ φυλακὴ, μὰ γιὰ νὰ παραδοθοῦν στὶς τούρκικες ἀρχές. Μάλιστα τόσο αὐτὸς ὥσα καὶ οἱ Φαναριῶτες ποὺ εἶχαν μὲγάλα ἀξιώματα στὴν Πύλη, ἐνεργοῦσαν, γιὰ νὰ παραδοθοῦν ὁ Ρήγας καὶ οἱ σύντροφοί του πρῶτα στὸ Πατριαρχεῖο. Κι' αὐτὸ γιὰ νὰ ξεπερδέψουν μόνοι τους τὸ Ρήγα καὶ νὰ πᾶνε τὸ κεφάλι του πεσκέσι στὸ Σουλτάνο. Ὅλες οἱ σχετικὲς ἐνέργειες τοῦ Γρηγορίου καὶ τὰ σύρτα-φέρτα του στὴν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ στὸν αὐστριακὸ πρεσβευτῆ τέτοια ἐλατήρια εἶχαν. Ἄν εἶχε καλὸ σκοπὸ, ἂν ἤθελε νὰ γλυτώσῃ τὸ κεφάλι τοῦ Ρήγα, ἔπρεπε νὰ μὴ βγάλῃ βιβλίον ἐναντίου του καὶ μὲ τὴν ἐπιρροὴν ποὺ εἶχε νὰ προσπαθήσῃ νὰ καταφέρει τὴν ἐξουσίαν του καὶ ὄχι τὴν παρὰδοσὴν του στὶς τούρκικες ἀρχές(2).

Κι' αὐτὸς ὁ Κολοκοτρώνης μιλώνοντας ὕστερα ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα γιὰ τὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον, εἶπε τὴν ἱστορικὴν του φράση: «Αὐτὸς ὁ Πατριάρχης ἔκανε ὅ,τι τοῦ ἔλεγεν ὁ Σουλτάνος(3)». Ὁ ἐπιγραμματικὸς αὐτὸς χαρακτηρισμὸς τοῦ Κολοκοτρώνη, ὄχι μόνον μᾶς παρουσιάζει ποιὸς εἶταν πραγματικὰ ὁ Γρηγόριος μὰ καὶ γενικὰ -τέτοιο εἶνε τὸ νόημα τῆς φράσης τοῦ Κολ.· μᾶς παρουσιάζει

(1) Δεγράν—Λάμπρου σ. 153

(2) Τὸ φιλοτουρκικὸ καὶ ἀντιδραστικὸ κήρυγμα τοῦ Γρηγορίου εἶχε πιάσει: «Ὅλοι οἱ Δεσποτάδες εἶταν σύμφωνοι μαζί του. Ὅταν στὰ 1801 οἱ Παργιανοὶ ἔκαναν πλάτες τῶν Σουλιωτῶν ποὺ τὰ εἶχαν βάλλει μὲ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ, ὁ Δεσπότης Ἰερόθεος ἀπὸ τὰ Γιάννενα ἔγραφε στοὺς Παργιανούς «..... ἀκούεται νὰ ἀκολουθᾶτε, ὡς μανθάνω, τὰς συμβουλὰς τοῦ Περραιβοῦ, ὁ ὁποῖος σᾶς ἀπατᾶ, δὲν ἠξεύρετε, ὅτι αὐτὸς μὲ κάποιον Ρήγαν Θεσσαλὸν καὶ ἄλλους μερικὸς παρομοίους λογιωτάτους συνεννοούμενοι μὲ τοὺς Φροντίζέζους ἐσκόπευαν νὰ κάμνουν ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ κραταιοτάτου Σουλτάνου· ἀλλ' ὁ μελαλοδύναμος Θεὸς τοὺς ἐπαίδευσε κατὰ τὰς πράξεις των μὲ τὸν θάνατον, ὅπου τοὺς ἔπρεπε, μόνον δὲ ὁ Περραιβὸς ἐσώθη διὰ τὰς ἰδικὰς σας ἀμαρτίας.....» Ἱστορία Σουλίου ὑπὸ Χ. Περραιβοῦ σ. 94—96.

(3) Κοῖτα Κολοκοτρώνη: Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς κλπ, Ἀθήναι 1846. σ. 288, καὶ Μ. Οἰκονόμου (τοῦ γραμματέα τοῦ Κολοκοτρώνη) Ἱστορικὰ τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας. Ἀθ. 1873. σ. 55. Ὁ Κολοκοτρώνης καὶ σένα του λόγο ποὺ ἔβγαλε στὶς 8 τοῦ 8]βρη τοῦ 1838 στὸ Γυμνάσιον τῆς Ἀθήνας (ποὺ εἶταν τότε κοντὰ στὴν Πνῦκα) εἶπε μαζί μὲ ἄλλα: «...Σὰν εἶδε τοῦτο (δηλαδὴ σὰ δὲ μπορούσες νὰ ξολοθρέψῃ τοὺς Ἕλληνας ὁ Σουλτάνος) διώρισεν ἕνα Βισσέρ (ἰταλ. λέξις vicere=ἀντιβασιλέα)—ἕνα Πατριάρχην—(στὰ 1453) καὶ τοῦ ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸς καὶ ὁ λοιπὸς Κλῆρος ἔκαναν ὅ,τι τοὺς ἔλεγε ὁ Σουλτάνος».

τὸ Πατριαρχεῖο σὰν μιὰν ἀντιδραστικὴ ἐξουσία ἐπάνω στοὺς ραγιαδες ρωμιοὺς, ὅπως καὶ εἶτανε. Καὶ εἶπε μιὰ μεγάλη ἀλήθεια.

17. Τὸ νέο δημόσιο δίκαιο ποὺ προπαγάνδιζεν ὁ Ρήγας.

Ὅπως εἶπαμε ἡ πάλῃ τῶν τάξεων εἶχε ξεσπάσει. Ὁ Ρήγας δὲν ὀργανώνει μόνο ἐπαναστατικὴ Ἐταιρεία γιὰ τὸν ξεσηκωμὸ τῶν ραγιαδῶν ἐναντία στὴν Τουρκία, μὰ θεωρώντας κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Φιλήμονα(1), τοὺς ἀρχόντους «ὄ ρ γ α ν α τ ῆ ς τ υ ρ α ν ν ί α ς» δὲν κρατεῖ τὰ προσχήματα καὶ καθαρὰ καὶ ξάστερα προπαγανδίζει τὸ γκρέμισμα τοῦ κοτζαμπασιδισμού (φεουδαρχισμού). Γι' αὐτὸ καὶ στὸ Θ ο ὕ ρ ι ὸ του λέει:

*« Συμβούλους προκομένους μὲ πατριωτισμόν,
νὰ βάλωμεν εἰς ὄλα νὰ δίδουν ὄρισμόν.
Ὁ νόμος νὰ ἴναι πρῶτος καὶ μόνος δδηγὸς
καὶ τῆς πατρίδος ἕνας νὰ γείνη ἀρχηγός».*

Οἱ πρωτοπόροι τοῦ βαλκανικοῦ ἀστισμοῦ δὲν μπορούσαν νὰ κρύψουν τίς ἀρχές τους. Ἐπρεπε νὰ προπαγανδίσουν φανερὰ τίς γαλλικὲς ἀστικὲς ἰδέες ποὺ στὸ ἰδεολογικὸ ἐπίπεδο εἶταν ἡ πιὸ λογικὴ καὶ τέλεια νομικὴ ἔκφραση τῶν συμφερόντων τῆς μπουρζουαζίας.

Ἔτσι καὶ ὁ Ρήγας στὴ Δ ι ο ἰ κ η σ ῆ του, σὰν θεωρητικὸς καὶ πολιτικὸς ἀρχηγὸς τοῦ ρωμέϊκου ἀστισμοῦ, γίνεται ὁ κήρυκας τοῦ γαλλικοῦ δημοκρατισμοῦ(2). Ὅπως καὶ στὶς περίφημες τοῦ 89, 93 καὶ 95 γαλλικὲς δ ι α κ η ρ ὕ ξ ε ι ς (γιὰ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτη) ἔτσι καὶ ὁ Ρήγας βάζει τίς ἴδιες βασικὲς ἀρχές στὸ Π ο λ ῖ τ ε υ μ ᾶ του, ἀντιγράφοντας, τὸ γαλλικὸ σ ὕ ν τ α γ μ α τοῦ 1793. Στὴ μετάφρασή του μόνο δὲν ἀκολουθεῖ π ι σ τ ᾶ τὸ γαλλικὸ κείμενο, γιὰ νὰ προσαρμώσῃ τὸ δικό του σχέδιο στὶς ἀνάγκες καὶ συνθῆκες τοῦ ἱστορικοῦ καὶ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος τῆς Βαλκανικῆς(3). Παρ' ὅλες ὅμως τίς μεταφραστικὲς παραλλαγές, τὸ πολίτευμα τοῦ Ρήγα, εἶνε βασισμένο στὸ δημόσιο δίκαιο ποὺ ἐπέβαλεν ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση. Ἀκόμα καὶ τὸν καιρὸ τοῦ Ε ἰ κ ο σ ι ἔ ν α ἄν καὶ ἡ μοναρχοφεουδαρχικὴ Εὐρώπη εἶχε σηκώσει κεφάλι, ἀπὸ τὴν ὑπο-

(1) Δοκίμιον περὶ Φιλικῆς Ἐταιρείας. σ. 96. (σημ. α)

(2) Ἀπὸ τὴ συλλογὴ τοῦ Χιρμυζακί (Documente e.t.c.) τόμ. 19. σ. 814 καὶ 821 μαθαίνουμε πῶς οἱ σύντροφοι τοῦ Ρήγα δὲν κάθονταν μὲ σταυρομένα τὰ χέρια περιμένοντας μὲ τὰ τραγούδια νὰ ξεσηκωθῇ ὁ λαός, παρὰ γύριζαν μέσα στὴν Τουρκία μυστικὰ καὶ προπαγάνδιζαν τίς ἰδέες τους. Ὁ ἕνας μάλιστα ἀπὸ τοὺς Πούλιους τοὺς ἐκδότες τῆς Ἐφ η μ ε ρ ῖ δ ο ς τῆς Βιέννης, περιόδεψε στὴ Μολδοβλαχία πουλώνοντας ἐπαναστατικὰ βιβλία ποὺ κατὰ τὸ λέγειν τῶν μοναρχικῶν τῆς τοτινῆς ἐποχῆς εἶταν « ἄ θ ε ἰ κ ᾶ καὶ δ η μ ο κ ρ α τ ι κ ᾶ ».

(3) Σὲ ἄλλα ἀρθρα τῆς διακήρυξης του ἀκολουθεῖ τὴ γαλλικὴ διακήρυξη τοῦ 1793 καὶ σ' ἄλλα τὴ διακήρυξη τοῦ 1795, κι' ἄλλοῦ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τίς διδασκαλίαις τοῦ Ρουσό καὶ τοῦ Κοντορσέ, γι' αὐτὸ ἔχει πολλὰ προθῆκες, ἐπεξηγήσεις κλπ.

χώρηση πού ἔκανεν ἡ γαλλικὴ μπουρζουαζία, ὕστερα ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν ἤττα τοῦ Ναπολέοντα (1815), ἡ ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα, συντάσσει τὰ πρῶτά της πολιτεύματα μετὰ βᾶσιν τὸ δημόσιον δίκαιον τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης(1). Οἱ βασικὲς ἀρχὲς τοῦ νέου δημόσιου δίκαιου πού προπαγάνδιζεν ὁ Ρήγας φαίνεται ὀλοκάθαρα ἀπὸ τὰ παρακάτω ἄρθρα τοῦ Πολιτεύματός του.

Τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου.

«*Ἄρθρον 2ον.—* Αὐτὰ τὰ φυσικὰ δίκαια εἶνε: πρῶτον τὸ νὰ εἴμεθα ὅλοι καὶ ὄχι κατώτερος ὁ ἓνας ἀπ' τὸν ἄλλον, δεύτερον, νὰ εἴμεθα ἐλεύθεροι καὶ ὄχι ὁ ἓνας σκλάβος τοῦ ἄλλουνοῦ, τρίτον, νὰ εἴμεθα σίγουροι εἰς τὴν ζωὴν μας καὶ κανένας νὰ μὴν εἰμπορεῖ νὰ μᾶς τὴν πάρη ἀδίκως καὶ κατὰ τὴν φαντασίαν».

Καὶ στὸ ἄρθρο 3ο:

«*Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι χριστιανοὶ καὶ τοῦρκοὶ κατὰ φυσικὸν λόγον εἶνε ἴσοι. Ὅταν πταίση τινὰς ὀποιασδήποτε καταστάσεως (σημ. δηλ. κοινωνικῆς θέσεως), ὁ νόμος εἶνε ὁ αὐτὸς διὰ τὸ πταῖσμα καὶ ἀμετάβλητος, ἤγουν δὲν ταιδεύεται ὁ πλοῦσιος ὀλιγώτερον καὶ ὀπτωχὸς περισσότερον διὰ τὸ αὐτὸ σφάλμα ἀλλ' ἴσα-ἴσα.*»

Καὶ παρακάτω μιλώντας γιὰ τὴ «λαϊκὴ κυριαρχία» γράφει:

«*Ἄρθρον 21ον.—* Παρασταίνει ὅλον τὸ ἔθνος τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, τὸ ὀποῖον εἶναι ὡς θεμέλιον τῆς ἐθνικῆς παραστάσεως καὶ ὄχι μόνον οἱ πλοῦσιοὶ ἢ προεστοὶ (τουρκ. κοτζαμπάσηδες).»

Στὸ ἄρθρο ὅμως 2ο δρῖζει τὰ φυσικὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ ὀρητῶς, πὼς καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοχτησίας εἶναι φυσικὸ δίκαιο.

Νὰ τὶ λέει:

«*Αὐτὰ τὰ φυσικὰ δίκαια εἶναι, πρῶτον τὸ νὰ εἴμεθα ὅλοι ἴσοι καὶ ὄχι ὁ ἓνας κατώτερος ἀπ' τὸν ἄλλον, δεύτερον, νὰ εἴμεθα ἐλεύθεροι καὶ ὄχι ὁ ἓνας σκλάβος τοῦ ἄλλουνοῦ, τρίτον, νὰ εἴμεθα σίγουροι εἰς τὴν ζωὴν μας, καὶ κανένας νὰ μὴν εἰμπορεῖ νὰ μᾶς τὴν πάρη ἀδίκως καὶ κατὰ τὴν φαντασίαν, καὶ τέταρτον, τὰ κτήματα ὀποῦ ἔχομεν, κανένας νὰ μὴν εἰμπορεῖ νὰ μᾶς ἐγγίξη, ἀλλ' εἶνε ἰδικὰ μας καὶ τῶν κληρονομῶν μας».*

Ἡ τέτοια διατύπωση τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ ἔχει κάποια γενικώτερη σημασία. Ὁ Ρήγας οὔτε καὶ στὸ ἄρθρο 8ο ἀναφέρει καθαρὰ τὴν ἰδιοχτησία(2). Αὐτὸ δὲν εἶναι τυχαῖο, οὔτε ἔγινε στὰ κουτουροῦ.

(1) Κοῖτα Κορδάτου, Νεοελλ. Πολ. Ἱστορία (Α) σ. 311—325 τὸ κεφάλαιο γιὰ τὶς θεμελιώδεις ἀρχὲς τῶν πρώτων Ἑλληνικῶν πολιτευμάτων, καὶ Σβῶλου, Τὸ Νέον Σύνηταγμα καὶ αἱ βᾶσεις τοῦ Πολιτεύματος. Ἀθῆναι 1928 κυρίως σ. 48—54. Πάντως ὁ Σβῶλος — ὀπως καὶ πρὶν ἀπ' αὐτὸν ὁ Ν. Ν. Σαρίπουλος, — δὲν ἔδωκεν ὀση πρέπει σημασία στὸ πολίτευμα τοῦ Ρήγα.

(2) Τὸ ἄρθρο αὐτὸ λέει: Ἡ συγουρότης εἶνε ἐκείνη ἡ διαφέντευσις ὀποῦ δίδεται ἀπὸ ὀλον τὸ ἔθνος καὶ τὸν λαὸν εἰς τὸν κάθε ἄνθρωπον διὰ τὴν φύλαξιν τοῦ ὕποκειμέ-

Ὁ Ρήγας, δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε πῶς δὲ σέβεται τὴν ἀτομική, τὴν ἀστικὴ, ιδιοκτησία. Κάθε ἄλλο. Ὅσο κι' ἂν δὲν τὴν λογαριάζει γιὰ φυσικὸ δικαίωμα, ὡς τόσο τὴν προστατεύει. Τὸ παραπάνω ἄρθρο, μὲ τὸν τρόπο πού εἶναι διατυπωμένο, ἔχει σκοπὸ νὰ χτυπήσῃ τὴ μεγάλη ἀγροτικὴ (φεουδαρχικὴ) ιδιοκτησία(1). Ἡ βαθύτερὴ του ἔννοια τέτεια εἶναι. Γιὰ τὴν ἀστικὴ ιδιοκτησία δὲν χρειάζονται νὰ γίνῃ ξεχωριστὸς λόγος. Ὅλο τὸ δὲν ὅσο ἰσχύει ὁ πού ἐπέβαλεν ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση εἶναι τὸ δίκαιο τῆς προστασίας τῆς ἀστικῆς (ἀτομικῆς) ιδιοκτησίας. Ὁ Ρήγας δὲν μπορούσε νὰ προχωρήσῃ πρὸ πέρα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του. Ἐξ ἄλλου ἔχοντας ὑπ' ὄψιν του τὶς κοινωνικοοικονομικὲς συνθῆκες τῆς Βαλκανικῆς καὶ τὶ συνθῆκες τῆς τσιφλικικῆς ιδιοκτησίας, ἀπόβλεπε στὸ νὰ ἐπαναστατικὸποιήσῃ τὶς ἀγροτικὲς μάζες. Γι' αὐτὸ ἔβαλε καὶ μιὰ διάταξη πού μοιάζει μὲ τὸ θεσμὸ τῆς ἀρχαίας σεισάχθειας. Στὸ ἄρθρο 350, ὅχι μόνο δὲν ἀντιγράφει κατὰ λέξη τὴ γαλλικὴ διακήρυξη τοῦ 93, μὰ καὶ στὸ τέλος βάλει μιὰ ὁλότελα δικιά του παράγραφο. Τὴν παρακάτω:

«Τὰ χρέη τῶν πόλεων, πολιτειῶν, χωρῶν καὶ τῶν κατὰ μέρος πολιτῶν, ὅπου χρεωστοῦντο παρθέντα πρὸ πέντε χρόνων, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ διάστημα ἐπληρῶντο δίαφορο (=τόκος) εἰς τοὺς δανειστάς, ἢ παροῦσα διοικήσεις τὰ ἀναιρεῖ καὶ οἱ δανεισταὶ δὲν ἔχουν νὰ ζητοῦν εἰς τὸ ἐξῆς μήτε τὸ κεφάλαιον μήτε διάφορο ἀπὸ τοὺς χρεώστας ὡσὰν ὅπου ἐπῆραν τὰ δάνειά των, διότι διπλώνουν τὰ κεφάλαια εἰς πέντε χρόνους».

Ἀπὸ τὴ διάταξη αὐτὴ μαθαίνουμε πῶς ἡ τοκογλυφία ὠργίαζε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη γιατί ἔφτανε ὁ τόκος στὰ 20 0/0. Αὐτὸ ἀνάγκασε τὸ Ρήγι ὀξὺ ἕνα σύνθημα ὁλότελα ἐπαναστατικόν:

Ἐέγραμματα τῶν χρεῶν. Οἱ δανειστὲς (τοκογλύφοι) ἅμα ἔχουν εἰσπράξει τόκους ἴσαμε τὸ κεφάλαιο δὲν ἔχουν νὰ πάρουν τίποτε ἄλλο.

Ἄλλο ἄρθρο μὲ γενικώτερο ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ 220. Σ' αὐτὸ ὀρίζει κατηγορηματικὰ ὁ Ρήγας πῶς ἡ ἐκπαίδευση δὲν εἶνε δικαίωμα μὰ ὑποχρέωση

νου του, τῶν δικαίων του, καὶ τῶν ὑποστατικῶν του· ἤγουν ὅταν βλάβῃ τινὰς ἕνα μόνον ἄνθρωπον ἢ πῆρῃ ἀδίκως τίποτε ἀπ' αὐτόν, ὅλος ὁ λαὸς πρέπει νὰ σηκωθῇ κατ' ἐπάνω ἐκείνου τοῦ δυνάστου, καὶ νὰ τὸν ἀποδιώξῃ».

(1) Καὶ στὰ Πολιτεῦμα τοῦ Ἐικοσιένα γιὰ τὸ ζήτημα τῆς φεουδαρχικῆς ιδιοκτησίας (τσιφλικίων) δὲ θεσπίστηκε ριζικὴ λύση. Κι' αὐτὸ γιατί δὲν εἶταν εὐκόλο νὰ χτυπηθοῦν οἱ κοιζαμπάσηδες, πού ἂν καὶ ἄθελά τους πῆραν μέρος στὴν Ἐπανάσταση ἔπαιζαν σπουδαῖο ρόλο. Ὡς τόσο οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ στὰ χρόνια 1821-1827 ἔχουν ἀφορμὴ τὶς πρὸ πολλὰς φορὲς τὸ αὐτὸ ζήτημα τῶν ἐθνικῶν γαιῶν. Ὁ Ἄλ. Σβῶλος (τὸ Νέον Σύνταγμα καὶ αἱ βάσεις τοῦ Πολιτεύματος: Αθ. 1928 σ. 52 σημ. 1) γράφει πῶς «ἰδίως θὰ ἔπρεπε νὰ ἐρευνηθῇ (ἀπὸ τὸν Κορδάτο) ἂν ὑπάρχῃ σχέσις τῶν κομματικῶν ἀγώνων τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ἐμφυλίων συγκρούσεων πρὸς τὴν τύχην τῆς τουρκικῆς ἀκινήτου περιουσίας». Φαίνεται πῶς ὁ Σβῶλος δὲν ἐδιάβασε προσεχτικὰ τὸ βιβλίον μου Νεοελληνικὴ Πολιτικὴ Ἱστορία, γιατί, ἂν τὸ διάβαζε δὲ θ' ἄγραφε τὴν ἀνακρίβεια αὐτή. Στὸ κεφάλαιο ΣΤ (σ. 255-325) ἀκριβῶς τὸ ζήτημα πού θίγει ὁ Σβῶλος ἐξετάζω σ' ὅλες του τὶς λεπτομέρειες καὶ ἀπόψεις.

γιατὶ λέει: «Ὁ λοιχὸς ἐξαίρεσιν ἔχουν χρέος νὰ εἰξεύρουν γράμματα». Κι' ἐδῶ ὁ Ρήγας ἀποβλέπει στὸ νὰ χτυπήσῃ τὸ φαναριωτικοκοτζαμπασιδισμό καὶ τὸ φωτοσβέστη καλογερισμό.

Ἀκόμα καὶ γιὰ τὸ πολιτικὸ ἀδίκημα τῆς παράνομης κατάληψης τῆς ἐξουσίας, ἀντίθετα μὲ τὸ ἄρθρο 87 τοῦ γαλλικοῦ συντάγματος τοῦ 1793, ὁ Ρήγας στὸ δικό του ἀντίστοιχο ἄρθρο 27 δρίζει «κάθε ἄνθρωπος ποὺ ἤθελεν ἀρπάσῃ τὴν αὐτοκρατορίαν (=τὴν κρατικὴν ἐξουσίαν) καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἔθνους, εὐθὺς νὰ φυλακίσῃται ἀπὸ τοὺς ἐλευθέρους ἄνδρας, νὰ κρίνεται καὶ κατὰ τὸν νόμον νὰ παιδεύεται», ἐνῶ τὸ γαλλικὸ ἄρθρο λέει νὰ θανατώνεται (ἐσχάτη προδοσία). Ἐδῶ ὁ Ρήγας ἔμμεσα, ἀποδοκιμάζει τὴν θανατικὴν ποινὴν. Ἐπίσης καὶ τὸ ἄρθρο 140 τῆς διακήρυξής του, ἔχει μιὰ γενικότερη σημασία, γιατί, κατηγορηματικὰ εἶναι ἐνάντιος στὸ θεσμὸ τῆς ἀναδρομικῆς δύνάμεως τῶν νόμων.

«Κανένας ἄνθρωπος νὰ μὴν κρίνεται καὶ νὰ μὴν τιμωρῆται ἀλλίως παρὰ ἀφοῦ εἴπῃ δλα τὰ δικαιολογήματά του καὶ ἀφοῦ κατὰ τοὺς νόμους κραθῇ εἰς τὴν κρίσιν καὶ τιμωρεῖται τότε μόνον όταν εἴνε ἕνας νόμος καμωμένος προτοῦ νὰ κάμῃ ἐκεῖνος τὸ πταῖσμα. Ὁ νόμος δὲ ὅπου ἤθελε τιμωρῆσῃ ἐγκλήματα ἅπερ ἔγιναν εἰς τὸν καιρὸν ὅπου αὐτός (ὁ νόμος) δὲν εἶχε συστηθῇ, λέγεται τυραννία. Καὶ τὸ νὰ τιμωρῆσῃ ἕνας νόμος παλαιὰ ἐγκλήματα λέγεται ἀνομία...»

Οἱ βασικὲς αὐτὲς ἀρχὲς γιὰ τὸ νέο δημόσιο δίκαιο ποὺ ὁ Ρήγας ἀπόβλεπε νὰ ἐπιβάλλῃ στὴν Ἑλλάδα, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἐπαναστάσεώς του, καὶ ποὺ εἶναι οἱ θεμελιώδεις ἀρχὲς τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, γιὰ τὸν ἱστορικὸ πού δὲ φορεῖ ἰδεαλιστικὰ ματογυάλια καὶ δὲν εἶναι ὄργανο τῆς σημερινῆς κυρίαρχης τάξης, ἔχουν ἐξαιρετικὴ σημασία, γιατί, μᾶς ὀδηγοῦν νὰ βγάλουμε σωστὰ συμπεράσματα στὴν ἔρευνα καὶ τὴ μελέτη τῆς ἰδεολογίας τῆς τοιμῆς ἐποχῆς.

Βλέπουμε λοιπὸν ὀλοκάθαρα πὼς οἱ ὀρθόδοξοι καὶ θρησκόληφτοι ρωμιοὶ μπουρζουάδες εἶταν ὀπαδοὶ τῶν «συστημάτων τῶν ἀθέων γάλλων». Ὅσο κι' ἂν ὀπως σήμερα γίνεται γιὰ τὸν κομμουνισμό, οἱ γαλλικὲς δημοκρατικὲς ἰδέες κατατρέχονταν καὶ καταδιώκονταν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο καὶ τοὺς ἀρχόντους, ὁ Ρήγας καὶ ἡ ἀστικὴ πρωτοπορεία τῆς βαλκανικῆς μπουρζουαζίας, αὐτὲς τὲς ἰδέες ἐγκολπώθηκαν κι' αὐτὲς τὲς ἰδέες ἀγωνίστηκαν νὰ ἐπιβάλλουν. Γιατὶ ὀμως; Πρόκειται ἄραγε γιὰ μιὰ ἀπλῆ σύμπτωση ἢ μὴ τυχὸν ἢ νέα αὐτὴ τάξη (μπουρζουαζία) στὲς γαλλικὲς (δημοκρατικὲς) ἰδέες ἔβρισκε τὲς νομικὲς κυρώσεις τῶν αἰτημάτων καὶ διεκδικήσεών της; Κι' ἀκόμα γιατί ἢ τότε κυρίαρχη τάξη (φεουδαρχία) νὰ πιστεύει στὰ παλιά, στὰ «πάτρια», νὰ μὴ θέλῃ καμιά πολιτικὴ, ἔθνικὴ, κοινωνικὴ καὶ ὀικονομικὴ μεταρρῦθμιση καὶ νὰ συμπαθεῖ τὴν ὀρθόδοξη (φεουδαρχικὴ) Ρουσσία, καί, ἢ ἄλλη τάξη (μπουρ-

ζουαζία) νὰ εἶναι ἐπαναστατική, νὰ θέλῃ τὸ ἐθνικὸ ξεσκλάβωμα κι' ἀκόμα νὰ γυρεύει νὰ ἐπιβάλλῃ δ η μ ό σ ι ο δ ί κ α ι ο ὀλότελα ἀντίθετο ἀπ' αὐτὸ ποὺ ἴσχυε καὶ νὰ συμπαθεῖ τοὺς ἀγῶνες καὶ τὶς ἰδέες τῶν «ἀθέων Γάλλων»;

18 Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ξακολουθεῖ νὰ καταδιώκῃ τοὺς ἐπαναστάτες καὶ τὶς δημοκρατικὰς ἰδέες.

Ἡ δημοκρατικὴ προπαγάνδα εἶχε πιάσει. Οἱ ὄροι, ὅπως εἶπαμε, εἶταν εὐνοϊκοί. Γι' αὐτὸ ἡ ταξικὴ πάλη δὲν εἶταν πιά σκεπασμένη, παρὰ φανερὴ. Τὸ Πατριαρχεῖο ποὺ εἶταν ὁ ἐπίσημος ἐκπρόσωπος τοῦ φαναριωτισμοῦ καὶ κοτζαμπασιδισμοῦ ὄχι μόνον κατάτρεξε καὶ καταδιώξε μὲ ἔργα καὶ μέ λόγια τὸ Ρήγα ὅσο εἶταν ζώντανός(1), μὰ καὶ πεθαμένον ἀκόμα δὲν τὸν ἄφησε ἤσυχο.

Ὁ ἴδιος «ἐθνομάρτυς» Γρηγόριος ὁ Ἐὸς ἅμα ἔμαθε πὼς παντοῦ ὑπῆρχαν ὀπαδοὶ τοῦ Ρήγα, ἔβγαλε τὴν παρακάτω ἐ γ κ ὕ κ λ ι ο καὶ ζητοῦσεν ἀπὸ τοὺς Δεσποτάδες νὰ κ α τ ά σ χ ο υ ν (2) τὴ δημοκρατικὴ Διακήρυξη τοῦ Ρήγα, τὸ Πολίτευμά του καὶ ὅποιο τέτοιο φυλλάδιο βρισκόντανε στὰ χέρια τῶν ραγιαδῶν.

Νὰ τί διαταγὰς ἔδινε:

«Διὰ τῆς παρουσίας ἡμετέρας πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς δηλοποιοῦμεν τῇ ἀρχιερωσύνη σου, ὅτι συνέπεσεν εἰς χεῖρας ἡμῶν ἐν σ ύ ν τ α γ μ α εἰς μίαν κόλλαν χαρτὶ ὀλόκληρον, μεγάλην, εἰς ἀ π λ ῆ ν φ ρ ά σ ι ν ρ ω μ α ῖ κ ῆ ν, ἐπιγραφομένην «νέα πολιτικὴ διοίκησις τῶν κατοίκων τῆς Ρούμελης, τῶν μικρῶν ἐν τῇ μεσογειῶ νήσων καὶ τῆς Βλαχομπογδανίας» καὶ ἀνεμνήσθημεν τοῦ ποιμαντορικοῦ χρέους. Καὶ διὰ τοῦτο γράφομεν τῇ ἀρχιερωσύνη σου νὰ ἐπαγρυπνῆς εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς ἐπαρχίας σου, μὲ ἀκριβεῖς ἐρεῦνας καὶ ἐξετάσεις, ὅταν ἐμφανισθῇ τοιοῦτον σύνταγμα, ὡς ἀνωθεν, εἰς τύπον ἢ χειρόγραφον, νὰ συνάξῃς ἅπαντα τὰ διασπειρόμενα καὶ νὰ τὰ ἐξαποστέλλῃς εἰς ἡμᾶς ἐν τάχει μὴ ἐπιμένων εἰς πλείονα, ἀλλ' ἀμέσως ὅσα ἂν ἐμπίπτωσι κατὰ μικρὸν νὰ ἐξαποστέλλῃς. Καὶ πρόσεχε, ἀδελφέ, ἵνα μὴ φανῆς παραμελῶν εἰς τὴν ἰοιαύτην ποιμαντικὴν καὶ ἀγρυπνόν σου τούτην ἀρχιερατικὴν

(1) Ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τῆς Κων)πόλεως—γράφει ὁ Φιλήμων—ἀφόρισε μάλιστα τὴν ἀνάγνωσιν, ὅσων ἔγραψε οὗτος (ὁ Ρήγας) κατὰ τοῦ Ἱερατείου». Φιλήμων: Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας 1834 σ. 95 (α).

(2) Πιὸ πρὶν ὅμως ἐφάρμοσε ἓνα εἶδος λο γ ο κ ρ ι σ ί α ς ἐπάνω στὶς ἐ λ λ η ν ι κ ῆ ς ἐ κ δ ό σ ε ι ς. Ἀπαγόρευε νὰ κυκλοφορῇ ὅποιοδήποτε ἔ ν τ υ π ο ἂν δὲν εἶχε τὴν ἔγκριση τοῦ Πατριαρχείου. Καὶ δικαιολογοῦσε τὴ γνώμη του «ἵνα μὴ ἐκ τῶν δολίως ἐ ν α ὕ τ ο ῖ ς γ ρ α φ ο μ ῆ ν ω ν π ρ ο ξ ε ν ε ῖ τ α ι λ ὦ μ η καὶ κοινὴ βλάβη καὶ κατ' ἄμφω ζημία ψυχικὴ καὶ σωματικὴ». Ἐπομένως δεόν νὰ ζητήσωμεν παρ' ἐνός ἐκάστου βιβλιοπώλου καθαρὰν καταγραφὴν τῶν ὄσων βιβλίων ἔχει ἐκκλησιαστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν καὶ τὰ ὅποια ἔχει τοῦ κάθε εἶδους καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τῶν συγγραφέων αὐτῶν καὶ χωρὶς νὰ ἐλλείπη οὐδὲ ἐν. Καὶ ἐνός ἐκάστου βιβλίου τὴν ἐξετάσιν νὰ ποιήσητε. Ὅσα δὲ ἔστι ἀντιβαίνοντα εἰς τὰ τῶν ἀμωμήτων ἡμῶν δόγματα, κ α τ ᾶ τ ῆ ς ἐ π ι κ ρ α τ ο ὕ σ ῆ ς κ ρ α τ α τ ᾶ ς ταύτης βασιλείας νὰ ἀποδοκιμασθῶσι καὶ νὰ σημανθῶσι ἐ ν κ α ι ρ ῶ ἐν καταστάτῳ ὅποσα καὶ ὅποια εἶνε...» Κοίτα: Ἀγγελοπούλου, Τὰ κατὰ τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον τὸν Ἐὸν τ. Β. σ. 437,

ἐπιστασίαν καὶ ἐκ τῆς ἐπαρχίας σου ἐμφανισθῆ τοιοῦτον σύνταγμα διασπειρόμενον καὶ δὲν τὸ φανερώσης πρὸς ἡμᾶς καὶ δὲν ἐξαποστείλῃς τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ δι' ἄλλου τινὸς ἢ σταλθῆ ἐνταῦθα ἢ ἀκουσθῆ ὅτι ἀποδεικνύης σεαυτὸν ἀνίκανον καὶ τοῦ πνευματικοῦ χρέους ἑλλειπέστατον καὶ ἀγρήγορον καὶ εἰς τοῦτον ὑποπίπτεις εἰς ἀνυποληψίαν καὶ ποινήν παρὰ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐξ ἀποφάσεως. Ὅθεν ἐντελλόμεθά σοι σφοδρῶς νὰ ἐργηγορῆς ὅλαις δυνάμεσιν ἐν πᾶσι τοῖς μέρεσι ταῖς ἐπαρχίαις σου καὶ κόμαις καὶ χωρίοις παραλίοις καὶ μεσογείοις νὰ μὴ παρεμπέση τοιοῦτον σύνταγμα εἰς ἀνάγνωσιν τῷ χριστιανικῷ ἐμπιστευθέντι σοι λαῷ, ὅπερ νὰ μὴν ἐμφανισθῆ πρῶτον τῇ ἀρχιερωσύνῃ σου ὅτι πλῆρες ὑπάρχει σαθροῦτητος ἐκ τῶν δολερῶν αὐτοῦ ἐγγυοίων, τοῖς δόγμασι τῆς ὁρθοδόξου ἡμῶν πίστεως ἐναντιούμενον. (1)

Ἡ «μεγάλη τοῦ Χριστοῦ ὁρθόδοξος Ἐκκλησία» ποὺ σήμερα εὐλογεῖ κάθε πράξη ὑλική καὶ πνευματικὴ τῆς κυρίαρχης τάξης (κεφαλαιοκρατίας) καὶ ποὺ πάντοτε δέεται καὶ ἐργάζεται γιὰ τὴ συντήρηση καὶ διαιώνιση τοῦ σημερινοῦ πολιτικοκοινωνικοῦ καθεστῶτος, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, σὰν ἀντιπρόσωπος τοῦ φεουδαρχικοῦ καθεστῶτος, μισοῦσε, πολεμοῦσε καὶ κατεδίωκε τὶς νέες ἰδέες καὶ τὸ ἀπελευθερωτικὸ κοινωνικὸ καὶ ἐθνικὸ ἔργο τοῦ Ρήγα. Καὶ τοῦτο γιὰτὶ οἱ ἰδέες αὐτὲς ἀντιπροσώπευαν τὰ συμφέροντα καὶ τοὺς ἀγῶνες τῆς νέας τάξης (τῆς μπουρζουαζίας), ποὺ τὴν τοτινὴ ἐποχὴ εἴταν μιὰ τάξη ἐπαναστατικὴ καὶ προοδευτικὴ.

Γι' αὐτό, ὅσο κι' ἂν ὁ Ρήγας δὲν ζοῦσε πιά καὶ οἱ αὐστριακὲς κα

(1) Ἀγγελόπουλου: Τὰ κατὰ Γρηγόριον Ε' ον. (B) 498. Ἡ ἐγκύκλιος βγήκε τὴν 1 Δ)βρη 1798. Δὲν ἔβγαλε μόνο τὴν ἐγκύκλιο αὐτή, καθὼς καὶ ἄλλες ποὺ ἀπαγόρευαν νὰ διδάσκωνται οἱ φυσικὲς καὶ μαθηματικὲς ἐπιστῆμες στὰ νέα ρωμέϊκα σχολεῖα, μὰ καὶ ἀπὸ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1797 παράγγειλε σ' ὅλους τοὺς Δεσποτάδες τοῦ Μωριά (Π. Πατρῶν, Ἀμυλκῶν, Λακεδαιμονίας, Ὠλένης, Μονεμβασίας κλπ.) καὶ τοὺς συνιστοῦσε νὰ καταδιώκουν ἐκείνους ποὺ διδάσκουν τὶς νέες ἰδέες «τὴν νεωστί ἀναφανείσαν φθοροποιὸν λύμην» ὅπως χαρακτηρίζε τὴ δημοκρατικὴ προπαγάνδα. Ἐπίσης ἔβγαλε καὶ πατριαρχικὴ ἐγκύκλιο σ' ὅλους τοὺς Δεσποτάδες τῆς Ρούμελης καὶ Ἀσίας καὶ συνιστοῦσε μεγάλη προσοχὴ στὰ νέα κηρύγματα ποὺ ἔρχονται ἀπέξω καὶ ἔστειλε ἀπεσταλμένους στὶς διάφορες ἐπαρχίες γιὰ νὰ ἐποπτεύσουν τὴν καταδίωξη ἐκείνων ποὺ εἶνε ἐλευθερόφρονες. Ἐνας τέτοιος ἀπεσταλμένος ὁ ἱεροκήρικος Ἀγάπιος Δεονάρδος στάλθηκε στὴν Πελοπόννησο καὶ ὁ «διδάσκαλος Διονήσιος» στὰ Γιάννενα καὶ στὴν Πάτρα. Κοίτα Γιδεῶν: Πατριαρχικοὶ Πίνακες (A). σ. 305. Τὸ 7βρη μάλιστα τοῦ 1798 ἔβγαλε καὶ μιὰν ἄλλη εἰδικὴ ἐγκύκλιο γιὰ τὰ Ἐφτάνησα ποὺ ἔβριζε τῇ Γαλλίᾳ καὶ τοὺς «ἀθέους καὶ δημοκρατικοὺς Γάλλους» καὶ συνιστοῦσε στοὺς ἑφτανησιῶτας «πίστην καὶ ὑποταγὴν στοὺς φεουδάρχες τυράννους των» καὶ στὸ νόμιμο καθεστῶς. (Κοίτα Ἀγγελόπουλου: Τὰ κατὰ τὸν αὐτόδημον Πατριάρχην Γρηγόριον τ. (A). 201 καὶ (B) 504. Ὁ Χιώτης μάλιστα (Ἱστορικὰ Ἀπομνημονεύματα τόμ. (Γος) σ. 675 γράφει σχετικά: «Οἱ Ροῦσσοι ἐν Κωνίλει καὶ οἱ ἐκεῖ φαναριῶται οἱ τὴν ρωσικὴν πρεσβείαν καὶ τὸ Διβάνιον ἠπηρετοῦντες ὕψηλάνται καὶ Μοροῦζαι, καὶ σὺν τούτοις ὁ Βενάκης καὶ ὁ Ταμάρας, συνεννοηθέντες μετὰ τοῦ Πατριάρχου (=Γρηγορίου τοῦ Ε') καὶ τοῦ Ἱερατείου, προδιέθετον τὰ μέσα, ὅπως διεγείρωσι θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν Ἰονίων κατὰ τῶν Γάλλων, διακηρυττομένων ἀπίστων καὶ ἀθέων, φαυλοβίων καὶ ἀνατροπέων παντὸς κοινωνικοῦ καὶ νομίμου συμφέροντος».

τούρκικες αρχές παρέλυσαν για κάμποσα χρόνια με τα τρομοκρατικά τους μέσα κάθε δημοκρατική και εθνικιστική κίνηση, σιγά σιγά, παράνομα δηλαδή, σ' όλα τα αστικά κέντρα των γραικών, δὲν ἔλειψαν οἱ παράνομες (μυστικές) ὀργανώσεις(1).

Κι' ἀκόμα ἡ δημοκρατική προπαγάνδα ξακολουθοῦσε μέσα κι' ἔξω ἀπὸ τὴ Βαλκανική, ὅπως καὶ πρὶν μῆνες μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ τὸ τονίσουμε (2).

Τὸ Πατριαρχεῖο ὁμοίως οἱ Φαναριῶτες δὲν κάθησαν, ὅπως εἶδαμε, με σταυρωμένα τὰ χέρια. Ἰσάμε τὸ Εἰκοσιένα καὶ πρὶν ὕστερα ἀκόμα, ἀντέδρασαν ὅσο μπορούσαν με ἔργα καὶ με λόγια στὶς νέες ἀστικές ἰδέες. Ἀκόμα γιὰ νὰ φέρουν σύγχυση καὶ νὰ ὑπονομέψουν τὸ ρωμέικο εθνικισμὸ μέσα στὴ φωτιά τοῦ Εἰκοσιένα, δὲν ἔχασαν νὰ κατηγοροῦν τὸ Ρῆγα γιὰ τὰ..... παράτολμα..... ἐπιπόλαια καὶ..... πρόωρα κινήματά του!

19. Ἡ δράση τοῦ Ρῆγα καὶ οἱ κριτικοὶ του.

Εἶναι γνωστὸ πῶς σιὰ χρόνια τοῦ Εἰκοσιένα, ὁ Ρίζος Νερουλὸς ἔγραψε με πάθος γιὰ τὸ Ρῆγα πῶς «ὁ δὲ ἡ γ ο ὦ σ ε τὸ ἔ θ ν ο ς τ ο υ σ τ ὸ χ α μ ὸ ἂ ν δ ἔ ν τὸ ν ἔ π ι α ν α ν σ τὸ Τ ρ ι ἔ σ τ ι». Κι' ὁ Φιλίμων(3) ἀπηχώντας τοῦ φαναριωτισμοῦ καὶ τοῦ καλογερισμοῦ τὶς γνώμες, τόνισε : πῶς ὁ Ρῆγας εἶταν :

(1) Φαίνεται πῶς ἡ μυστικὴ ὀργάνωση τοῦ Ρῆγα ἔστειλε παντοῦ προπαγανδιστές.

«Ἐξ ἐγγράφων δὲ δημοσιευθέντων ἐν τῇ συλλογῇ : Hurmuzaki: Documente tîns roumanicîs ἀκαδημίας, (γράφει ὁ Ρουῖσος), μανθάνομεν ὅτι ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν Πούλιου περιήρχετο τὰς Παριστίους ἡγεμονείας, πωλῶν βιβλία ὑπόπτου περιεχομένου. Ὁ διπλωματικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς Αὐστρίας ἐν Ἰασίῳ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τοῦ ἡγεμόνος ἐπὶ τοῦ ἐπικινδύνου αὐτοῦ ὑποκειμένου καὶ ζητεῖ τὴν ἐξορίαν του, τὴν ὁποίαν καὶ ἐπιτυγχάνει. Μεταξὺ τῶν βιβλίων τὰ ὅποια ἀνεκαλύφθησαν παρὰ τῷ Μαρκίδῃ Πούλιου ἦσαν μυθιστορήματα ἐρωτικά καὶ ἀθεϊστικοῦ καὶ δημοκρατικοῦ περιεχομένου γαλλικά βιβλία (τόμ. 19 σελ. 814 καὶ 821).» Ἐ λ ε ὗ θ. Β ἤ μ α 27. 928.

(2) Στὴ Βλαχία ἓνα μῆνα ὕστερα ἀπὸ τὴ σύλληψη τοῦ Ρῆγα κυκλοφόρησαν ἐπαναστατικές προκηρύξεις «διότι—γράφει ὁ Ρουῖσος— ἀπὸ ἐπίσημον ἔκθεσιν ἐν Βουκουρεστίῳ Γάλλου προξένου Flury πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας ὑπὸ ἡμερομηνίαν 14 Ἰανουαρίου 1798, ἐδημοσίευσεν ὅτι μία προκήρυξις με ἐκκλησίαν πρὸς τὸν λαόν, τυπωθεῖσα εἰς τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν διενεμήθη ἐνταῦθα. Ἡ Πύλη, μετὰ ἐρευναν, ἐξακριβώσασα ὅτι προήρχετο ἐκ Βιέννης, ὅπου καὶ ἐτυπώθη, ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν τὴν σύλληψιν 3 ἢ 4 Ἑλλήνων διαμενόντων ἐν Βιέννῃ, ὅπερ καὶ ἐγένετο: Hurmuzaki Documente Supl. 1. τόμ. 6 σ. 484). Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι πρόκειται περὶ τῆς προκηρύξεως τοῦ Ρῆγα : ἡ χρονολογία καὶ ἡ προέλευσις εἶνε ἀσφαλῆ τεκμήρια περὶ τούτου.» Ἐ λ ε ὗ θ. Β ἤ μ α 27.11.928. Ὁ Ρουῖσος παραδέχεται πῶς οἱ προκηρύξεις αὗτὲς στάλθηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ρῆγα πρὶν τὸν πιάσουν πού δὲν εἶνε πιθανό. Μά κι' ἂν παραδεχτοῦμε τὴ γνώμη αὐτή, πάλι γιὰ νὰ κυκλοφορήσουν τέτοιες προκηρύξεις ὕστερα ἀπὸ τὴ σύλληψη τοῦ Ρῆγα, εἶνε φῶς φανερό πῶς ἡ ὀργάνωση ξακολουθοῦσε τὴ δουλιὰ της.

(3) Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ Φιλικῆς Ἑταιρίας, σ. 90.

«Μεγολόφρων καὶ ἐπιχειρηματίας ἄλλ' ὄχι τόσο σκεπτικός καὶ κριψίνους, κάτοχος γνώσεων πολλῶν καὶ ζωηρὸς εἰς τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ ἐπιπόλαιος ἐξεταστὴς τῶν πραγμάτων».

Ὡστόσο ὁ Ρήγας ἤξερε τι ἔλεγε καὶ τι ἔκανε. Σὺν ἀρχηγὸς τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἐθνικισμοῦ τῆς Βαλκανικῆς ἤξερε ποιά τάξη ἔπρεπε νὰ χτυπήσῃ.

Ἄν εἶταν ὁ «ἐπιπόλαιος ἐξεταστὴς τῶν πραγμάτων» ὁ Θούριος του δὲ θὰ τραγουδιόντανε ἀπὸ τὴ Βουδαπέστη ἴσαμε τὴν Κρήτη καὶ ἀπὸ τὰ Ἐφιάννησα ἴσαμε τὴ Νότια Ρουσσία. Κι' αὐτό, ὄχι γιατί ἡ προσωπικὴ εἰκὴ τοῦ Ρήγα παρολίγον ν' ἀνάψῃ ἐπαναστατικὴ πυρκαϊὰ στὴ Βαλκανικῆ, μὰ γιατί, ἀπὸ τοὺς ἀντικειμενικοὺς ὄρους εἶχεν δημιουργηθῆ ἐπαναστατικὴ καὶ ἀνταρτικὴ ψυχολογία μέσα στὸ «λαό» τῆς Βαλκανικῆς. Ἐξὸν ἀπὸ τὰ Ἐφιάννησα κι' ἄλλες ἑλληνικὲς ἐπαρχίες καὶ ἡ Μολδοβλαχία εἶταν ἕτοιμες νὰ ξεσηκωθοῦν.

Κοντολογίης ὁ βαλκανικὸς ἐπιθετικὸς ἐθνικισμὸς εἶταν στὸ πρῶτο στάδιο τοῦ ὄργασμοῦ του καὶ ἡ πάλῃ τῶν τάξεων στὴν πρώτη περίοδο τοῦ φουσκώματός της (1).

Γι' αὐτὸ κι' ὅταν πιά ὁ Ρήγας δὲν ὑπῆρχε στὴ ζωὴ οἱ ἐπαναστατικὲς παραδόσεις ζοῦσαν παρ' ὅλη τὴν τρομοκρατία τοῦ Σουλτάνου καὶ τοῦ Πατριαρχείου.

Ἡ λαϊκὴ μοῦσα μάλιστα τραγούδησε τὸ χαμὸ τοῦ Ρήγα καὶ μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς τὸν ἔκανε ἕθνικὸ ἥρωα ὅλης τῆς Βαλκανικῆς (2).

Τὶ νᾶχει ὁ γέρω-Δούναβης κι' ἀφρίζουν τὰ νερά του
καὶ μουρμουρίζει τρομερὰ καὶ τρέχει θολομένος;
Μὴν τὸν πλακώνει χειμωνιά, μὴνε βροχὴ τὸν δέρνει;
Διαβαίνουν ἄτια ἀράπικα καὶ τοῦρκοι ἀρματομένοι,
καὶ σὰ βουβάλια στὴ σφαῆ σέρνουν τὰ παληκάρια.
Φωνάζει ὁ Μαρασλήπασας «λεβέντες τί ἀργεῖτε;
βάρτε τοῦ Ρήγα, βάρτε του, καὶ τὴν Τουρκιὰ θὰ σβύσῃ.
Μὲ μιᾶς ὁ νιὸς τὰ σίδερα συντρίβει καὶ πετιέται.
χτυπάει δεξιὰ, χτυπάει ζερβιά, δεξιὰ ζερβὰ σκοτώνει.
Καὶ πάλι πέφτει ζωντανὸς εἰς τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια.
Σκυλιὰ κι' ἂν μὲ σκοτώσετε ἕνας γραικὸς ἐχάθη.
Μένουν χιλιάδες ζωντανοὶ γιὰ νὰ σᾶς κατασφάξουν...» (3)

(1) Ὁ Σουλτάνος Σελὴμ ὁ Γος ἀπὸ τὴν πίεση τῶν γεγονότων, γιατί ἔβλεπε πὼς ἡ αὐτοκρατορία του ἔτριζε ἀπὸ τὴ γενικὴ ἀνακατοσοῦρα ποὺ εἶταν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐθνικιστικοῦ ξυπνήματος τῶν ραγιαδῶν καὶ τῆς πάλῃ τῶν τάξεων, ἄρχισε νὰ σκέφτεται στὰ σοβαρὰ πὼς πρέπει νὰ ἐφαρμόσῃ διοικητικὲς καὶ κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις. Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση μάλιστα ἴσαμε ἕνα σημεῖο τὸν εἶχε ἐπιρροεάσῃ. Κοίτα : Ἱστορία τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἑλληνικοῦ τοῦ Driault (ἐλ μεταφ. 1910) σ. 103 καὶ Φιλήμονος : Δοκίμιον περὶ τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως. Β. σ. 18.

(2) Ἀπὸ τίς τελευταῖες ἐρευνες στὰ κρατικὰ ἀρχεῖα τῆς Ρουσσίας διαπιστώθηκε πὼς καὶ στὴ Νότια Ρουσσία ἀκόμα τραγουδιότανε ὁ θούριος τοῦ Ρήγα καὶ ἀπὸ τοὺς ντόπιους. Γι' αὐτὸ γέρω στὸ Ρήγα δημιουργήθηκαν λαϊκὲς ρούσικες παραδόσεις. Στὸ Γιάσι (Ρουμανίας) μάλιστα στὰ 1814 ξανατυπώθηκαν τὰ τραγούδια τοῦ Ρήγα.

(3) Παρνασὸς (1877) σ. 925.

Κι' ὁ Κολοκοτρώνης πάλι, μὲ τὸ γνωστὸ ζωντανό του ὕψος, διηγιέται ἕστερον ἀπὸ τὸ Εἰκοσιέναι στὸν Τερτσέτη :

«Ὁ Ρήγας Φεραῖος ἐστάθη ὁ μέγας εὐεργέτης τῆς φυλῆς μας, τὸ μελάνι του θὰ εἶνε πολὺτιμον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, ὅσο τὸ αἷμα τῶν ἁγίων, ἔγραψε τροπάρια ὅλο σοῖ, πού ἐβιάζαν τὰ τέσσαρα(1) νὰ συγνωμίσουν Ἐδημοσίεψε καὶ γεωγραφία τοῦ τόπου μας καὶ ἐβλέπαμε τὰ Ὀλύμπια, ἄλλα παιγνίδια, καὶ πολεμικά στὸ Σαμίλι, εἶχε ἡ γεωγραφία του ζωγραφισμένα τὰ πρόσωπα τῶν παλαιῶν σοφῶν καὶ ἡρώων...»(2).

VI. Ο ΡΗΓΑΣ ΚΑΙ Η ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ

20. Ὁ Ρήγας πρόδρομος τοῦ νεοελληνικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ.

Ὅπως εἶπαμε καὶ πιὸ μπροστὰ ἡ ρωμέϊκη μπουρζουαζία μὲ τὸ εἶναι δυνατότερη καὶ πιὸ ἀνεπτυγμένη πνευματικά μπῆκε ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ βαλκανικοῦ ἐθνικισμοῦ.

Δὲν μπορούμε ὅμως νὰ παραδεχτοῦμε πὼς εἶταν ὀλότελα εἰλικρινῆς καὶ πὼς πράγματι σκέφτονταν νὰ ξεσκλαβώσει ὅλες τὶς ἐθνότητες τῆς Βαλκανικῆς καὶ νὰ τὶς ἀφίση νὰ ἀναπτυχτοῦν ἐλεύτερα καὶ μακριὰ ἀπὸ τὴν κηδεμονία της. Ἴσα-ἴσα γύρευε νὰ τὶς ἀφομοιώσει.

Ἐπειδὴ μόνη της δὲν μπορούσε νὰ τὰ βγάλῃ πέρα καὶ τὶς χρειάζονταν ἡ βοήθεια καὶ ἡ συνδρομὴ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς στὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα πού σχεδίαζε, γι' αὐτό, σ υ ν ε ρ γ ᾶ ζ ο ν τ α ν μὲ Βουλγάρους, Μακεδόνες, Βλάχους, Ἀρβανίτες κι' ἀκόμα μὲ Τούρκους ἐπαναστάτες (Πασβάντογλου κλπ.).

Ἀναγκασμένη ἀπὸ τὶς γύρω της κοινωνικοῖστορικές συνθῆκες νὰ παίξῃ ἓνα τέτοιο ρόλο εἶχε τὴν ἀνάγκη καὶ τῆς τούρκικης φτωχολογιᾶς.

Δὲν μπορούσε νὰ πάρῃ ἡ ἴδια τὴν πρωτοβουλία ἐνὸς τέτοιου μεγάλου κινήματος ἂν δὲν ἔδινε στὸ κίνημά της χαρακτηριστὰ ὀλότελα λ α ῖ κ ὸ ἀπὸ ἄποψη κ ο ι ν ω ν ι κ ῆ, καὶ βαλκανοασιατικὸ ἀπὸ ἄποψη ἐ θ ν ι κ ῆ.

Προσπαθοῦσε μ' ἄλλα λόγια νὰ καταφέρῃ νὰ ὀργανώσῃ ἓνα ἐ ν ι α ῖ ο ἐ π α ν α σ τ α τ ι κ ὸ μ ἔ τ ω π ο ἐνάντια στὴν Τουρκία.

Ὁ Ρήγας τέτοιες ἰδέες προπαγάνδιζε. Δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς ἀπό-

(1) Θέλει νὰ πῇ τὰ τέσσαρα ἔθνη τῆς Βαλκανικῆς: Ἀρβανίτες, Βουλγάρους, Βλάχους, Ρωμηούς.

(2) Προλεγόμενα στὴν ἐκδοσὴ 1846, σ. κατ'—κζ. Κοΐτα καὶ Κριτοβουλίδη: Ἀπομνημονεύματα περὶ Ἀὐτονομίας τῆς Ἑλλάδος πολεμοῦ τῶν Κρητῶν Ἀθ. 1859, σ. 13 καὶ 14, Ἀναργύρου: Σπετσιωτικά. Ἀθ. 1861 σ. 17, Σπηλιάδης: Ἀπομνημονεύματα. Ἀθ. 1851 σ. 2—3. Ὁ Σπηλιάδης, λέει πὼς: «ἀντηχοῦσαν εἰς ὅλα τὰ μέρη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐστίαν τῆς τυραννίας (Κων]λιν), τὰ εἰς τὴν ἐπανάστασιν προτρεπτικά τοῦ Ρήγα καὶ ἄλλων ἐνθουσιαστῶν τῆς ἐλευθερίας ἄσματο» σ. 2. ὁ ἴδιος (σημ. 2 σελ. 3) σημειώνει πὼς ὁ Σκουφᾶς ἓνας ἀπὸ τοὺς πρώτους ἰδρυτὲς τῆς Φθιακῆς Ἐταιρίας) στὰ 1813 «ἐκοινοποίησεν εἰς τὸν Σπηλιάδην τὰ ἄσματα τοῦ ἀοιδίου Ρήγα». Καὶ ὁ Κουτσοσίκας (Γενικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης τομ. Α. σ. 145—146) γράφει πὼς στὰ 1796—1798 διεσκορπίσθησαν τὰ φυλλάδια τοῦ Ρήγα γιὰ τὴν ἐλληνικὴ Ἐθνεγεσία πού ἐσσήκωσαν τὰ μυαλά τῶν καπετανέ ν.

βλεπε ὀλότελα σὲ μιὰ Β α λ κ α ν ι κ ῆ Ὀ μ ο σ π ο ν δ ί α, (1) ὅπως τὴν ἐννοοῦμε σήμερα, ὅταν σάλπιζε:

«Βουλγάροι καὶ Ἀρβανίτες κι' Ἀρμένιοι καὶ Ρωμιοὶ
Ἀράπιδες καὶ Ἀσπροι μὲ μιὰ κοινὴ ὀρμὴ,
Γιὰ τὴν ἐλευθερία θὰ ζώσουμε σπαθί,
πῶς εἴμαστε ἀντρενωμένοι παντοῦ νὰ ξακουστεῖ...
Μαυροβουνιοῦ καπλάνια, Ὀλύμπου σταυραστοὶ
κι' Ἀγράφων τὰ ξεφτέρια γενῆτε μιὰ ψυχὴ,
Σπετσῶν, Ψαρρῶν καὶ Ὑδρας θαλασσινὰ πουλιά,
ὁ νόμος μᾶς προστάζει νὰ βάλετε φωτιά,
νὰ κάψτε τὴν ἀρμάδα τοῦ καπετὰν πασά,
νὰ μπῆτε μεσ' στὴν Πόλι καὶ στὴν Ἀγιά Σοφιά.

Κι' ἀκόμα

Ἄντρεῖοι καπετιάνιοι, παπάδες λαϊκοὶ
Σκοτώθηκαν κι' Ἀγάδες μὲ ἄδικο σπαθί
Κι' ἀμέτρητ' ἄλλοι τόσοι καὶ Τοῦρκοι καὶ Ρωμιοὶ
ζωὴν καὶ πλοῦτο χάνουν, χωρὶς καμιὰ ἄφορμή.»
«Σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση καὶ Νότον καὶ Βοριά
Γιὰ τὴν πατρίδα ὅλοι, νάχωμεν μιὰ καρδιά
Στὴν πίστην του ὁ καθένας, ἐλεύθερος νὰ ζῆ
Στὴν δόξαν τοῦ πολέμου νὰ τρέξωμε μαζὺ
Βουλγάροι κι' Ἀρβανίτες, Ἀρμένιοι καὶ Ρωμιοί.»
«Τοῦ Σάβου καὶ Δουνάβου, ἀδελφια χριστιανοὶ
Μὲ τ' ἄρματα στὸ χέρι καθένας ἄς φανῆ
Τὸ αἷμα ἄς βράσῃ μὲ δίκαιον θυμόν.
Μικροὶ μεγάλοι ὁμῶστε, τυράννου τὸν χαμόν.
Λεβέντες ἀντρενωμένοι, Μαυροθαλασσινοὶ
ὁ βάρβαρος ὡς πότε θὲ νὰ σᾶς τυραννεῖ;
Μὴν καρτερεῖτε πλέον ἀνίκητοι Λαζοί,
χωθῆτε στὸ μπογάζι, μ' ἐμᾶς καὶ σεῖς μαζὺ
Μ' ἐμᾶς καὶ σεῖς Μαλτέζοι, γεννῆτε ἕνα κορμί
Κατὰ τῆς τυραννίας, ριχθῆτε μὲ ὀρμὴ.»

Ἐδῶ ὅμως πρέπει νὰ κάνουμε μιὰ παρατήρηση. Ἄν διαβάσουμε προσεχτικὰ ὀλόκληρο τὸ θ ο ὔ ρ ι ο του καὶ τὴ διακήρυξη καὶ τὴ νέα Διοίκησή του θὰ διοῦμε πῶς πουθενὰ δὲ μιλάει ὁ Ρήγας γιὰ τοὺς Σέρβους. Στὸ θούριο του βέβαια λέει:

«Νὰ τρέξ' ἀπὸ τὴ Μπόσνα ἕως τὴν Ἀραπιά».

Καὶ ἄλλοῦ:

«Τοῦ Σάβου τοῦ Δουνάβου, ἀδελφια Χριστιανοί»

Δηλαδή πέρνει μέσα καὶ τὴ Σερβία καὶ ζητάει καὶ τῶν Σέρβων τὸ σηκωμό, ὅστόσο δὲν τοὺς νοματίζει πουθενά (2).

(1) Ἐξάλλου ὁ Ρήγας δὲ μιλοῦσε ἀποκλειστικὰ γιὰ τὴ Ρούμελη (Βαλκανικὴ) μὰ ἀπόβλεπε στὴν ἀντικατάστασιν τῆς Τούρκικης αὐτοκρατορίας μὲ Ρωμέϊκο Κράτος. Δὲν εἶνε λοιπὸν ὀλότελα σωστὸ νὰ μιᾶμε μόνο γιὰ Βαλκανικὴ Ὀμοσπονδία.

(2) Ὁ Γιόρκα δὲν ἔχει δίκαιον ὅταν λέει: (Ἱστορία τῶν Βαλκανικῶν Κρατῶν σ. 187) πῶς ὁ Ρήγας ζήτησε νὰ ἐρθῇ σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Σέρβους. Ἐξ ἄλλου ἡ πληροφορία του αὐτὴ δὲ στηρίζεται σὲ καμμιὰ γνωστὴ πηγὴ.

Ἐνῶ μιλάει γιὰ τὴν τούρκικη φτωχολογία, γιὰ τοὺς Λαζοὺς, τοὺς Μαλτέζους, τοὺς Αἰγύπτιους, οὔτε μιὰ φορὰ δὲν ἀναφέρει τοὺς Σέρβους στὸ Πολίτευμά του καὶ στὸ θούριο του (1).

Μοῦ φαίνεται πὼς ἡ παράλειψη αὐτὴ δὲν εἶναι τυχαία. Κάθε ἄλλο. Ἐὰ ἔγινε ἔξεπιτήδες. Ἡ σέρβικη μπουρζουαζία δὲν εἶταν δυνατὸ νὰ δεχτῆ τὴν κηδεμονία τοῦ ρωμέϊκου ἔθνικισμοῦ.

Ὁ γιουγκοσλάβικος ἔθνικισμός, ὅπως εἶδαμε καὶ πιὸ μπροστὸ εἶταν ἀρκετὰ ἐξελιγμένος. Τὸ πιθανώτερο εἶνε πὼς οἱ Σέρβοι θὰ εἶχαν ἴσως δικιὰ τους ἔθνικὴ ὀργάνωση καὶ θὰ συνωμοτοῦσαν μόνοι τους ὅπως ἔγινε, μὲ τὸ πρῶτο ἔθνικὸ τὸν Κίνημα στὰ 1804—1806, ποὺ ὀργανώθηκε καὶ ὑποστηρίχτηκε κυρίως ἀπὸ τοὺς Σέρβους ποὺ ἔμειναν στὴν Αὐστρία. Θαρρῶ πὼς μιὰ τέτοια ὑπόθεση δὲν εἶνε μακρὰ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα. Ὁ Ρήγας ποὺ θὰ ἤξερε τίς βλέψεις τῶν Σέρβων, δὲν μπορούσε νὰ μιλάει γιὰ λογαριασμὸ τους. Ἡ φαγομάρα τῶν σέρβων καὶ τῶν ρωμιῶν ποὺ ζοῦσαν στὴν Αὐστρουγαρία καὶ ποὺ ἄρχισε ἀπὸ τὰ 1790, ἴσως κι' ἀπὸ πιὸ πρὶν, δὲν εἶταν, ὅπως τὸ εἶπαμε πιὸ μπροστὰ τυχαῖα μὰ εἶχε βαθύτερα ἐλατήρια. Ἐξάλλου ὁ Ρήγας μ' ὄλο τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενον ποὺ ἔδινε στὸ κήρυγμα του, (προπαγανδίζοντας ὄχι μόνο τὸ γκρέμισμα τοῦ πολιτικοῦ φεουδαρχισμοῦ μὰ καὶ τὴν ἀντικατάσταση τοῦ ἀγροτικοῦ φεουδαρχισμοῦ, μὲ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία), στὸ βάθος εἶταν ἕνας ῥωμιὸς ἀστὸς ποὺ ὄνειρευόνταν τὴ νεκρανάσταση τῆς παλιᾶς Ἑλλάδας μὲ σύνορα τὴ Βαλκανικὴ καὶ Μικρασία.

Στὸν πρόλογο τῆς διακήρυξίς του ποὺ ἐπιγράφεται :

Ῥήγας τοῦ Φιλοπάτριδος

Νέα πολιτικὴ διοίκησις τῶν κατοίκων τῆς Ρούμελης, τῆς Μ. Ἀσίας, τῶν μεσογείων Νήσων καὶ τῆς Βλαχομπογδανίας.

Ἐπεὶ τῶν Νόμων: Ἐλευθερία, Ἰσοτιμία, Ἀδελφότης.

μᾶς φανερώνει τίς τέτοιες βαθύτερες σκέψεις του. Βέβαια τὸ τονίζει πὼς δὲν κάνει διάκριση φυλῶν, οὔτε θρησκείας. Ὅστόσο δίνει τὴν π ρ ὶ τ ῆ ὅ ἑ σ ῆ μέσα στὴ Βαλκανοανατολικὴ του Ὀμοσπονδία στὸν « ἑ λ λ η ν ι - κ ὸ » λ α ὸ.

« Ὁ λαὸς ἀπόγονος τῶν Ἑλλήνων —γράφει— ὅπου κατοικεῖ τὴν Ρούμελη τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὰς Μεσογείους νήσους, τὴν Βλαχομπογδανίαν, καὶ ὅλοι ὅσοι στενάξουν ὑπὸ τὴν δυσφορωτάτην τυραννίαν τοῦ Ὀθωμανικοῦ βδελυρωτάτου δεσποτισμοῦ, ἢ ἐβιάσθησαν νὰ φύγουν εἰς ξένα βασίλεια διὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὸν δυσβάστακτον καὶ βαρὺν αὐτοῦ ζυγόν, ὅλοι λέγω χριστιανοὶ καὶ τοῦρκοι, χωρὶς κανέναν ξεχωριστὸν θρησκείας (ἐπειδὴ ὅλοι πλάσματα θεοῦ εἶναι, καὶ τέκνα τοῦ πρωτοπλάστου), στοχαζόμενοι ὅτι ὁ τύραννος ὀνομαζόμενος Σουλτάνος κατέπεσεν ὀλοτελῶς εἰς τὰς βρωμερὰς θηλυμανεῖς δρέξεις του, ἐπερικυκλώθη ἀπὸ εὐνούχους καὶ αἰμοβύρους ἀμαρθεστάτους ἀδελικούς, ἐλησμόνησε καὶ κατεφρόνησε τὴν ἀνθρωπότητα, ἐσκληρύνθη ἡ καρδιά του κατὰ τῆς ἀθωότητος, καὶ

(1) Ὁ Γιόργκα κι ἐδῶ πέφτει ἔξω γράφοντας (σ. 121) πὼς ὁ Ρήγας ἔκαμε ἐκκλήση στοὺς Σέρβους, Ἀρβανίτες καὶ Ρουμάνους. Στὸ θ ο ὄ ρ ι ο του οἱ Σέρβοι πουθενὰ δὲν ἀναφέρονται τὸ τονίσαμε καὶ παραπάνω.

τὸ πλέον ὠραιότερον βασιλείον τοῦ κόσμου, ὅπου ἐκθειάζεται πανταχόθεν ἀπὸ τοὺς σοφοὺς, κατήντησεν εἰς μίαν βδελυρὰν ἀναρχίαν τόσον, ὥστε κανένας ὀποιασδήποτε τάξεως καὶ θρησκείας δὲν εἶνε αἰγυρος μήτε διὰ τὴν θέσιν του, μήτε διὰ τὴν τιμὴν του, μήτε διὰ τὰ ὑποστατικά του...» (περιοδ. Παρθενῶν 1871—1872. σ. 507).

Τὸ πρῶτο πάλι ἄρθρο τοῦ πολιτεύματός του εἶνε διατυπωμένο ἔτσι :

«**Ἄρθ. 1ο.** Ἡ Ἑλληνικὴ Δημοκρατία εἶνε μία, μὲ ὅλον ὅπου συμπεριλαμβάνονται εἰς τὸν κόλπον τῆς διάφορα γένη (=ἔθνη) καὶ θρησκείαι. Δὲν θεωρεῖ τὰς διαφορὰς τῶν λατρειῶν μὲ ἐχθρικὸν μάτι (1), εἶνε ἀδιαίρετος μ' ὅλον ὅπου ποταμοὶ καὶ πελάγοι διαχωρίζουν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς, αἱ ὁποῖαι ὅλαι εἶναι ἓνα συνεσφυγμένον ἀδιάλυτον σῶμα»

Τὸ ἄρθρο ὅμως 7ο ἔχει πῶς πλατὺ περιεχόμενο καὶ δὲν κάνει κανένα ξεχωρισμὸ φυλῶν, ἀκόμα λογαριάζει καὶ τοὺς τούρκους (2) πολίτες μὲ ἴσα δικαιώματα τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας.

«**Ἄρθ. 7ον** Ὁ αὐτοκράτωρ (=ὁ κυρίαρχος) λαὸς εἶνε ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ βασιλείου τούτου χωρὶς ἐξαιρέσειν θρησκείας καὶ διαλέκτου Ἑλληνες, Ἀλβανοί, Βλάχοι, Ἀρμένηδες, Τούρκοι καὶ κάθε ἄλλης γενιᾶς».

Ἐπίσης καὶ τὸ ἄρθρο 54 ἂν καὶ στὴ διατύπωσή του δὲν φαίνεται νὰ εἶνε ἐμπνευσμένο ἀπὸ στενὸ ρωμέϊκο σοβινισμὸ ὡστόσο δὲν μπορούμε νὰ τὸ πάρουμε ἀπόλυτα ἐπιρρασμένο ἀπὸ ἓνα παμβαλκανικὸ ἰδανικὸ ἐπάνω ἀπὸ τὶς διαφορὰς ἐθνότητες. Αὐτὸ θὰ εἶταν μιὰ καθαρὴ οὐτοπία.

«**Ἄρθ. 54ον** Ὅταν ἓνας μόνος κάτοικος τοῦ βασιλείου (3) τούτου ἀδικηθῆ, ἀδικεῖται ὅλον τὸ βασιλείον καὶ πάλιν ὅταν τὸ βασιλείον ἀδικεῖται ἢ πολεμεῖται, ἀδικεῖται ἢ πολεμεῖται κάθε πολίτης. Διὰ τοῦτο δὲν ἠμπορεῖ ποτε κανεὶς νὰ εἰπῆ ὅτι ἡ τάδε χώρα πολεμεῖται, δὲν μὲ μέλει διατὶ ἐγὼ ἡουχάζω εἰς τὴν ἰδικήν μου. Ἄλλ' ἐγὼ πολεμῶμαι ὅταν ἡ τάδε χώρα πάσχει ὡς μέρος τοῦ ὅλου ὅπου εἶναι. Ὁ Βούλγαρος πρέπει νὰ κινεῖται ὅταν πάσχει ὁ Ἑλληνας καὶ τοῦτος πάλιν δι' ἐκείνον ἀμφοτέρωι διὰ τὸν Ἀλβανὸν καὶ τὸν Βλάχον».

Κι' αὐτὸ μᾶς τὸ ξεκαθαρίζει τὸ ἄρθρο 53ο στὸ ὁποῖο ἀναγνωρίζεται **ἐπίσημη γλώσσα τοῦ Κράτους ἡ ἀπλῆ ἑλληνικὴ «ὡς πλέον εὐκατάληπτος καὶ εὐκόλος νὰ σπουδασθῆ ἀπ' ὅλα τὰ εἰς τὸ βασιλείαν τοῦτο ἐμπεριεχόμενα γένη (=ἔθνη)».** Ἀπὸ τὴ διάταξη αὐτὴ φαίνεται καθαρὰ πὼς

(1) Γιὰ τὴν ἀνεξέλιξη μιλάει καὶ τὸ ἄρθρο 7 τῆς διακήρυξης.

(2) Ὁ Ρήγας μάλιστα κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Φιλήμονα, πού τὰ γραφόμενά του τὰ στηρίζει στὸ ἀρχεῖο τῶν Ὑψηλάντηδων, εἶχε μπάσει στὴν Ἑταιρεία του καὶ τούρκους ἐπαναστάτες. Κοίτα Φιλήμονος: Δοκίμιον Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως Β. σ. 13 καὶ Σάθα: Νεοελληνικὴ Φιλολογία σ. 533. καὶ Γούδα (Βίοι Παράλ. τόμ Β. σ. 116). Ἀκόμα καὶ ἡ συνεννόησή του μὲ τὸ Παζβάντογλου, πού εἶταν ἀρχηγὸς κινήματος χωρικῶν ἐναντία στοὺς μπέηδες πασσάδες (Κοῖτα πληροφορίες Γ. Γαζῆ, στοῦ Γούδα. σ. 127) δείχνει πόσο πλατὺ περιεχόμενο ἔδινε στὸ κίνημα ὁ Ρήγας γιὰ νὰ τὰ καταφέρει νὰ ἀνάψῃ ἐπαναστατικὴ πυρκαϊὰ στὴ Βαλκανικὴ.

(3) Τὴ λέξη Βασίλειο μεταχειρίζεται ὁ Ρήγας ἀντὶς γιὰ τὴ λέξη: Πολιτεία, Κράτος.

ὁ Ρήγας σκέφτονταν τὴ νεκρανάσταση τοῦ ἀρχαίου Κράτους τοῦ Ἀλεξάνδρου (1). Οἱ ἄλλοι βαλκανικοὶ λαοὶ, παραδέχονταν βέβαια πῶς πρέπει νὰ ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα, μὰ στὴν πνευματικὴ ἐξέλιξη τους πρέει νὰ ἀφομοιωθοῦν μὲ τοὺς γραικοὺς! Καὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ παραδεχτοῦμε πῶς ὁ Ρήγας διατυπώνοντας ἔτσι τὸ ἄρθρο 530 δὲν εἶχε στὸ νοῦ του πλατύτερες βλέψεις, βλέψεις ἀφομοίωσης τῆς τούρκικης καὶ σλάβικης ἐθνότητος ἀπὸ τοὺς ρωμοὺς.

Εἴταν πολὺ πρόωρο γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη νὰ φαντασθοῦμε ἓνα Ρήγα ἐπάνω ἀπὸ τὶς ἐθνότητες τῆς Βαλκανικῆς. Ἐνα διεθνιστὴ Ρήγα δὲν μπορούσε νὰ γεννηθῇ ἡ ἐποχὴ του, τὸ ἱστορικὸ του περιβάλλον.

---

(1) Δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε πῶς εἴταν ἐπιρροασμένος ἀπὸ τὴ Βυζαντινὴ ἐποχὴ. Ὁ νοῦς του καὶ ὁ λογισμὸς του εἴταν ἡ ἀρχαία Ελλάδα. Κι' ἀκόμα τὸ τύπωμα εἰκόνων τοῦ Μεγ' Ἀλέξανδρου μᾶς φανερῶνει πόσο τὸν ἐπιρρέαζε ἡ ἀρχαία ἐποχὴ καὶ ὁ πολιτισμὸς της γιὰτι—ὅπως γράφει ὁ ἴδιος—ἡ Ἑλλάδα εἴταν «τὸ πλέον ὠραιότερον βασίλειον τοῦ Κόσμου ὅπου ἐκθειάζεται παντοχόθεν ἀπὸ τοὺς σοφοὺς».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

Όλες τις σχετικές με τή δράση και τή ζωή του Ρήγα, πηγές, τις ανέφερα στις παραπομπές μου. Ξαναθυμίζω ἔδω τὰ πιδ ἔνδιαφέροντα βιβλία πού ἔχουν γραφτεῖ γιά τὸ Ρήγα Φεραῖο.

Δεγκράν—Δάμπρου : Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή, (ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας (587—766) Ἀθῆναι 1891, **Ἰδίου** : Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα, Ἀθῆναι 1892. **Χρήστου Περραιβοῦ** : Πολεμικά Ἀπομνημονεύματα τόμ. Α. Ἀθῆναι 1836, **Κων. Ἀμάνιου** : Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή. Ἀθῆναι 1930, **Φάνη Μιχαλόπουλου** : Ρήγας Βελεστινλής. Ἀθῆναι 1930. **Δ. Στωϊκοῦ** : Βιογραφία Ρήγα τοῦ Βελεστινλή (περιοδ. **Προμηθεύς**, τόμ. 7ος, Βόλος 1894—5). Τώρα τελευταία (Φλεβάρης 1931) ὁ σέρβος καθηγητῆς στήν Ἀνώτερη Παιδαγωγική Σχολή τοῦ Βελιγραδίου **Ντουσιάν Παντελίς**, δημοσίεψε μιὰ μελέτη (σέρβικα) με τὸν τίτλο : **Τὸ χάλασμα τοῦ Ρήγα Φεραίου**, στήν ὁποία χρησιμοποιεῖ μερικές νέες πηγές ἀπὸ γερμανικές ἔφημερίδες τῆς ἐποχῆς τοῦ Ρήγα. Τῇ μελέτῃ αὐτῇ δυστυχῶς, ἐπειδὴ μοῦ στάλθηκε ἅμα τελείωσε ἡ δικιά μου, δὲν μτόρεσα γὰ τὴ χρησιμοποιήσω.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.	3
ΠΡΟΛΟΓΟΣ		
ΕΙΣΑΓΩΓΗ		
I. Ἡ γένεση τοῦ Βαλκανικοῦ Ἐθνικισμοῦ		
1. Ἡ Ἀνάπτυξη τῆς Ἀστικῆς τάξης τῶν Βαλκανίων	»	5
2. Ἡ Ἐθνικὴ συνείδηση τῆς Ρωμέικης Ἀστικῆς τάξης	»	9
3. Ὁ «ἑξελληνισμὸς» τῆς Βαλκανικῆς	»	12
4. Ὁ ἔθνικισμὸς τῶν ἄλλων ἐθνοτήτων τῆς Βαλκανικῆς	»	14
5. Οἱ πρώτες πολιτικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ Ρωμέικου ἔθνικισμοῦ καὶ τὸ ξανθὸν Γένος (Ροῦσοι)	»	17
II. Τὸ πνευματικὸ ξύπνημα		
6. Οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα σέρβικης καὶ Ρωμέικης Μπουρζουαζίας	»	21
III. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάσταση		
7. Τὸ φιλογαλλικὸ Κόμμα καὶ ὁ Ρήγας Φεραῖος	»	26
8-9. Ρήγας Φεραῖος καὶ Ἀδ. Κοραῆς	»	34
IV. Ἡ μυστικὴ ἐταιρεία τῆς Βιέννης		
10. Ὁ Ρήγας Ἀρχηγὸς τῆς Ἐταιρείας	»	36
11. Δὲν ὑπῆρξε μυστικὴ Ἐταιρεία;	»	38
12. Μερικὲς ὑποψίες διὰ τὸν ἰδιωτικὸ βίον τοῦ Περραιβοῦ	»	46
13. Οἱ ἄλλες συνωμοτικὲς ἐταιρεῖες	»	51
V. Ἡ πάλη τῶν τάξεων		
13α. Φεουδαρχία καὶ Μπουρζουαζία	»	53
14. Ἡ Ρωμέικη Φεουδαρχία ἀντικρου στὴν Ἱστορία	»	58
15. Ὁ Κοινωνικὸς ἀναβρασμὸς μέσα στὴ Βαλκανικὴ	»	66
16. Ὁ ῥόλος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄	»	68
17. Τὸ νέο δημόσιο δίκαιο ποὺ προπαγάνδιζεν ὁ Ρήγας	»	74
18. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ξακολουθεῖ νὰ καταταδιώκῃ τοὺς ἐπαναστάτες καὶ τὶς δημοκρατικὲς ἰδέες	»	78
19. Ἡ δράση τοῦ Ρήγα καὶ οἱ Κριτικοί του	»	80
VI. Ὁ Ρήγας καὶ ἡ Βαλκανικὴ Ὁμοσπονδία		
20. Ὁ Ρήγας πρόδρομος τοῦ νεοελληνικοῦ Ἰμπεριαλισμοῦ	»	82
Βιβλιογραφία	»	87
Πίνακας Περιεχομένων	»	88